

דרך פעולת חזקת ג' שנים
בסוגית הולכי אושא
ברוך שרגר

"אמר ר' יוחנן שמעתי מהולכי אושא שהיו אומרים מנין לחזקה שלוש שנים משור המועד מה שור המועד כיוון שנגח ג' נגיחות נפק ליה מחזקת תם וקם ליה בחזקת מועד היינ כיוון דאכלה תלת שנין נפק ליה מרשות מוכר וקם ליה ברשות לוקח"¹

צריך להבין מה ההשואה בין שור למכירה? שהרי שור שנגח ג' פעמים מובן שנעשה שינוי באופיו, אך מנין לנו שהקרקע נמכרה?
 וכן תמה הרמב"ן:

"לא נתחוויר לי מה ענין זו אצל זו"

וביאר ר' יונה:

"כי משור המועד אנו למדים דבתלתא זימני יוצא כל דבר מחזקתו הראשונה ועומד בחזקה שהוא בה עכשיו...הכא כיוון דאכלה תלת שנין בלא ערעור ומחאה מבטלת חזקת בעלים ראשונים ועומדת בחזקת המחזיק והלה קרוי מוציא מחברו ועליו הראיה..."

ונקדים לביאור דבריו: יש לברר את כח המ"ק מול המוחזק. מצאנו במטלטלין שיסוד דין המוחזק הוא שיש במוחזקותו "תפיסה מוכחת"- במוחזקותו יש הוכחה שהוא הבעלים ולכן תפיסות שאינן מוכחות לא מועילות להשאיר את החפץ ביד המוחזק, ולכן הגודרות אין להם חזקה², כיוון שלא מוכח שהגיעו למוחזק בדרך של קניה/מתנה וכדומה, כי יכול להיות שהגיעו מאליהם. כמו כן, כלים העשויים להשאל ולהשכיר³ אין בהם חזקה כיוון דאין בהם "תפיסה מוכחת" כי אולי לא נקנו אלא הושאלו/הושכרו. וכן אומן אין לו חזקה⁴ מהאי טעמא, וכותל חצר שנפל⁵. אמנם כל זה שהמחזיק מתווכח עם מרא קמא, אבל כשאין מ"ק אין צורך ב"תפיסה מוכחת" ולכן כשאדם מחזיק גודרות ובא אדם ומערער ואין ידוע שהיה מ"ק (בעדים) אלא רק טוען כך, ברור שלא מסתפקים, ומשאירים את החפץ ביד המוחזק למרות שאין תפיסה מוכחת.

¹ בבא בתרא כח.

² דף לו.

³ שבועות מו.

⁴ ב"ב מד.

⁵ ב"ב ב: ועייני שם בתוספות ד"ה "לפיכך"

ואם ישאל השואל: כל זה במטלטלין, אך מה הדין בקרקע, ולפי זה מדוע לא הוי חזקה לאלתר כמו במטלטלין? (וזהו בעצם שאלת הגמרא "דילמא תיהוי חזקה בלא טענה").

מסביר רבינו יונה⁶ שיש הבדל בין קרקע למטלטלין. במטלטלין עצם התפיסה בהם היא תפיסה מוכחת (למעט גודרות וכלים העשויים להשאיל ולהשכיר כמובן) משא"כ בקרקע-עצם תפיסה בקרקע אינה תפיסה שמוכחת לבעלות⁷. ע"פ אותו יסור בהבדל בין קרקע למטלטלין מסביר רבינו יונה שאלה גדולה בסוגיית רבא בר שרשום⁸. שאל שם רבינו יונה:

"...ואי קשיא לך הא דאמר רבה בר שרשום אי מהדרנא ליה לארעא ואמרנא אית ליה זוזי אמור רבנן וכו', והלא יכול היה לתבוע היתומים בשטר שבידו בב"ד ולהחזיר הקרקע והוא נאמן על תביעת הממון, מיגו דאי בעי אמר לקוחה היא בידו"

ותירץ שלושה תירוצים, וביניהם שזה מיגו להוציא, ומיגו מממון לממון, והוקשה לו מ"ש מהנהו עיזי⁹, שיכול לטעון עד כדי דמיהן, הרי גם שם, לפי הנ"ל, זה מיגו להוציא ומיגו מממון לממון, והסביר רבינו יונה:

"התם עיזי גופייהו היה תופס, והיה נאמן בהם לעכבן בתורת משכון מתוך שהיה יכול לעכבם ולטעון שלי הם, מה שאין לומר בעובדא דרבה בר שרשום, דלא שייך למימר שיודה שהקרקע של יתומים ויחזיק בו למשכון בשביל זוזי יתירי שהיה תובע...שא"א לומר כן, דקרקע בחזקת בעליה עומדת ואין בה תפיסה בתורת משכון"

הרי לפנינו חילוק בין תפיסה בקרקע לתפיסה במטלטלין, שבמטלטלין עצם התפיסה מורה על בעלות, משא"כ בקרקע, כי לקרקע אפשר לרדת סתם כך ואין בעצם הירידה הוראת בעלות.

בכל אופן רואים שהיסודות שהבאנו ממטלטלין נכונים בכל ויכוח בין מוחזק למ"ק אלא שבקרקע אין "תפיסה מוכחת" וההסבר בזה לכאורה שבמטלטלין כיוון דאחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן, עצם התפיסה בהם מורה ומוכיחה על בעלות, משא"כ בקרקע דאולי סתם ירד לשם.

וא"כ איך פועלת החזקה כנגד מ"ק אם אין תפיסה מוכחת בקרקע? זהו גוף ההסבר של רבינו יונה-משורר המועד לומדים שאחרי ג' פעמים יוצא דבר מחזקתו הראשונה והכא נמי לאחר ג' שנים יוצאת הקרקע מחזקת המ"ק וראינו שכשאר מ"ק לא צריך תפיסה מוכחת.

⁶ ד"ה "טעמא מאי"

⁷ הרשב"ם במב. על המשנה מסביר שאין הבדל עקרוני בין קרקע למטלטלין, אלא שבקרקע כותבים שטר ולכן אין חזקה לאלתר, אך אסור לשכוח שאנו עוסקים בסוגית הולכי אושא, ובכט. ההבנה בחזקת ג' שנים משתנה לחלוטין).

⁸ דף לג.

⁹ דף לו.

כלומר, פעולת החזקה לפי זה היא לא ליצור הוכחה כנגד מ"ק אלא לנטרל את חזקת המ"ק, וממילא המוחזק נשאר בקרקע (משא"כ בסוגיא בכט. לפי רבינו יונה שם כן עוסקים בהוכחה כנגד המ"ק ומדין תקנת חכמים-עיי"ש בדבריו). כן משמע בדברי רש"י¹⁰:

"שלוש שנים מפקי לה מרשות מוכר"

החזקה פועלת לביטול רשות המוכר. אמנם ברמב"ן, וכן משמע ברבינו יונה עצמו, לכאורה כתובים דברים קצת אחרים, והם מצריכים לא רק את ביטול המ"ק אלא שהקרקע תהיה בחזקת המחזיק, וז"ל רבינו יונה¹¹:

"בתלתא זימני יוצא כל דבר מחזקתו הראשונה ועומד בחזקה שהוא בה עכשיו"

וברמב"ן:

"...לא נכנס שדה זו בחזקת הלוקחו..."

ולפי דברינו לכאורה אין צורך שהלימוד משור המועד ילמדנו שהקרקע נכנסת לחזקת הלוקח אלא רק צריך לנטרל את חזקת המ"ק וממילא נשארת הקרקע בחזקת המחזיק בה כי אין מ"ק וכפי שביארנו! ובאמת אין זו קושיא, ונבאר-חזקה פירושה מה ה"סתמא" של הדבר-מהם ה"נראים הדברים" במקרה הנדון, במקרה שאדם מן השוק בא ומערער הסתמא, החזקה, היא שבאמת החפץ שלו גם בגודרות וכדו'. אצלנו אמנם הסתמא לא מורה שהוי של המ"ק, אבל עדיין אין סתמא, אין חזקה שהוי של המחזיק וא"כ יהיה הדין כל דאלים גבר (עיי'ן ריטב"א). לכן צריך שהחזקה תפעל ליצירת מצב שהקרקע תחשב בחזקת המחזיק-אך היסוד עדיין נשאר אותו הדבר, החזקה פועלת לא כדרך הוכחה כנגד מ"ק אלא כדרך של נטרול המ"ק והשארית המצב במצבו הסתמי.

וה"ה ברש"י-בד"ה "ומשני" כותב לכאורה שני דברים שונים:

"...שלוש שנים מפקי לה מחזקת מ"ק..." ובהמשך "...אתיא חזקת שלוש שנים ומוקי לה ברשותיה"

ולא ברורה כוונתו: האם צריך שהחזקה תפעל למפקי ממ"ק או לאוקי ברשותיה? לפי דברינו מובן-רש"י הולך בדרכו של רבינו יונה **שלוש השנים** מוציאות מחזקת מ"ק אך עדיין אין "סתמא" שהקרקע היא של המוחזק ולכן צריך גם

¹⁰ ד"ה "תיהוי חזקה"

¹¹ ד"ה "מנין לחזקה"

אוקי ברשותיה (ומדויק בדבריו שלגבי המפקי כותב רש"י "אתי שלוש שנים וכו'") אך הדין הכללי נקרא **חזקת שלוש שנים** שאוקי ברשותיה¹². בתוספות, לכאורה פעולת החזקה לדעת הולכי אושא היא באופן אחר, ובעצם בדרך פעולת החזקה, סוגיא זו היא כסוגיא בכט. בדעת רבנן-תוס' למד שחזקת שלוש שנים **מוכיחה** את בעלותו של הראשון **כנגד** המ"ק, ולא כפי שבארנו עד עכשיו, שהחזקה פעלה ע"י "ניטרול" המ"ק. תוספות¹³ כותב:

"תימה לר"י, דמאי פריד, הא הכא יליף משור המועד, מה התם הוחזק נגחן שלוש פעמים, הי"נ הוחזק שתקן בשלוש שנים, אי"כ משלוש שנים ואילך קמה ליה ברשותיה, ואומר ר"י דס"ד דמקשה דהכי יליף: מה התם מכי נגח ג' פעמים נפק ליה מחצי נזק לנזק שלם, הי"נ כיוון שאכלה שלוש שנים ולא מיחה נפקא ליה מרשות מוכר לרשות לוקח אע"ג דמילתא בלא טעמא הוא"

ויש להבין את סוף דברי התוספות שכתב על הסברו בדעת המקשה שמילתא בלא טעמא הוא, ומדוע? הרי רבינו יונה לכאורה פירש כך, שהקרקע יוצאת מרשות מוכר וקמה ברשות לוקח?

עוד יש להבין בדעת התרצן, מה הפשט בהוחזק שתקן? הרי עכשיו מוחה בשופי? בביאור הדברים יש להקדים ולבאר מה בדיוק אפשר ללמוד משור המועד:

1. רבינו יונה, רמב"ן: שור נפק מחזקת תמות לחזקת מועדות, כך קרקע נפקא מחזקת מוכר לחזקת לוקח=השוואה בין שור לקרקע.
2. הוא אמינא בתוספות (דעת המקשן): נפק מחצי נזק לנזק שלם, כך נפקא הקרקע מרשות מוכר לרשות לוקח=השוואה בין **תשלומי** שור לקרקע.
3. מסקנת תוספות (התרצן): שור נפק מחזקת תם לחזקת מועד, כך המוכר הוי בחזקת שתקן=השוואה בין תכונות השור לתכונות המוכר. ועוד יש לחקור-מה התגלה לאחר 3 נגיחות של שור תם?

1. אחרי שלוש נגיחות **משתנה טבעו** של השור.
2. אחרי שלוש נגיחות **מתגלה ומתברר** שמלכתחילה שור זה היה נגחן, ועכשיו חשף את תכונתו האמיתית¹⁴.

ובזה תהיה נ"מ בחזקת קרקע-האם החזקה **משנה** משהו-עד עכשיו בחזקת מ"ק ועכשיו בחזקת המוחזק, או שיש לנו **ברור** שהקרקע היא של המוחזק. לפי זה, בדעת המקשה שסובר שיש שינוי בחזקה (ובעצם בדרך רבינו יונה), תוספות לא יכול להשוות את חזקת ג"ש לשור, כי תוספות למד כצד 2, ולכן משווה לדבר שיש בו שינוי-שינוי בין תשלומי חצי נזק לתשלומי נזק שלם, ועל זה כותב דהוי מילתא בלא טעמא, כי מה הסברא להשוות בין חזקה לתשלומי השור?

¹² אופן פעולת החזקה בסוגית הולכי אושא שווה ברש"י וברבינו יונה, אך הבדל בולט ביניהם הוא בהסבר הגמרא "דיילמא חזקה ללא טענה תיהוי חזקה", דרבינו יונה נמלט מלהסביר זאת לפי פשט המשנה במא: אך רש"י הסביר זאת ע"פ המשנה, ולפירושו הו"א זו של הגמרא צ"ע.

¹³ ד"ה "עד"

¹⁴ ועיין "דעת כהן" סימן ח' שתלה בחקירה זו את מחלוקת ר"מ ור"י במועדות השור בג' נגיחות רצופות כג':

אך רבינו יונה, שלמד כצד 1 בהבנת מועדות השור, השווה בין ג"ש לשינוי שחל בשור וכפי שהסברנו. והתרצן, שבאמת השווה בין ג"ש בקרקע לשור, באמת לומד אחרת-כמו ששור עד שלוש נגיחות בסתמא מחזיקים אותו כתם, כך גם המוכר-בסתמא מחזיקים אותו כקפדן ולא כשתקן, אבל אחרי שלוש נגיחות בשור מתגלה לנו שההנחה שלנו היתה **מוטעית**, ובאמת השור הוא מועד, כך גם המוכר מתברר שהוא לא קפדן, ולא הקפיד על ירידת הלוקח.

ובפשט דברי התוספות "הוחזק שתקן"-כלומר לא שלא ימחה עוד, שהרי מוחה, אלא הפשט הוא שאין למוכר באמת מה להגיד, כי הדין עם המוחזק. לאחר שלוש שנים מתברר שההנחה שלנו שהמוכר ימחה כי הוא הבעלים היתה מוטעית, ואין לו מה להגיד כי מכר למוחזק, ולכן שותק (וזה שעכשיו מוחה אינו מועיל, כי יש לנו כבר הוכחה שהקרקע היא של המוחזק).

ובאמת מתוסי¹⁵ משמע שאין הבדל מהותי בין סוגיית הולכי אושא לדעת רבנן-בשניהם הפעולה של החזקה היא הוכחה כנגד המ"ק ולא נטרולו, רק רבנן לא לומדים משור המועד כי מצריכים שלוש שנים מלאות ולא שלוש עונות כר' ישמעאל, עיי"ש בדבריו.

לסיכום-שתי שיטות מרכזיות בהבנת חזקת ג"ש להולכי אושא :
רבינו יונה, רמב"ן ורש"י : נטרול המ"ק וע"י כך השארת הקרקע ביד המוחזק, ובכך שונה סוגיא זו באופן מהותי מכט..
תוספות : יצירת ראייה והוכחה לטובת המוחזק ונגד מ"ק, ובכך דומה סוגיא זו באופן עקרוני לכט..

¹⁵ כט. ד"ה "שתא"